

MODERN TÜRK ASKERİ ELİTLERİNİN OLUŞUMU VE ORDU DİN, İDEOLOJİ VE SİYASET İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. D. Ali ARSLAN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

1. Giriş

Türk toplumu kökenleri doğuda olmasına rağmen, çağı yakalamayı kendine hedef edinmiş ve bu ideal doğrultusunda, çağdaş değerlerin temsilcisi konumundaki batılı toplumlarla modernleşme yarışı içine girmiş bir toplumdur. Bu hedeflere yönelik olarak da oldukça önemli aşamalar kaydedildiği yadsınamaz bir gerçektir. Yalnızca coğrafi açıdan değil, siyasi ve kültürel açıdan da Türk toplumu, dünya ulusları arasında eşine az rastlanır bir konuma sahiptir. Denilebilir ki Türk toplumu yalnızca kıtaların değil hayatı algılayış biçimi, yaşam şekli, duyu, düşünce ve değerler bakımından doğu ile batının buluştuğu, kaynaştığı müstesna bir toplumdur. Uygarlıkların ve kültürlerin beşiği olmakla kalmamış aynı zamanda bunların etkileştiği, kesiştiği iç içe geçtiği bir kavşak noktası olma kimliğine sahip olmuştur. Bütün bu nedenlerden dolayı, aşırı genelleşici teoriler ve sloganvari basma kalıp yargılar, Türk toplumunun kendine özgü gerçeklikleri ve koşulları anlayıp açıklamakta yetersiz kalır.

Benzeri değerlendirme, Türk toplumunun en önemli kurumlarından biri olan Türk ordusu ve çağdaş Türk iktidar seçkinlerinin güçlü bir ortağı konumunda olan Türk askeri elitleri ile ilgili konularda da geçerlidir. Ülkemizde, özellikle ordu ve askerler konusunda yazılıp söylenenlerin bir kısmının aşırı övgü, büyük çoğunluğunun ise yersiz ve dayanaksız eleştirilerden oluştuğu herkesçe bilinir. Özellikle de son yıllarda belli bir kesimin, oyuncağı elinden alınmış çocuk refleksi ile Türk ordusuna ve askeri elitlerine saldırıp sövmeyi bir görev, bir meslek haline getirmiş olması oldukça manidardır.

Bütün bu gözlemler ve yaşananlar, böylesine hassas ve spekülasyona açık bir konuda sosyal bilimlerin alanında yeterli bilimsel çalışmaların olmadığını göstermekte ve bu konularda çok sayıda akademik nitelikli çalışmalar yapılması zorunluluğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu durumda Türk sosyologlarına ve öteki sosyal bilimcilere büyük sorumluluklar ve görevler düşmektedir. Sorumluluklarını bilen bir Türk sosyologu olarak, 1993–2001 yılları arasında yurt dışında ve yurt içinde yaptığımız bilimsel çalışma ve araştırmalardan edinmiş olduğumuz birikimi, okuyucularla paylaşmayı bir görev bildik. Bu makalede, ordu ve askerlere yönelik saptama ve analizlerde sübjektiflik kaygısını en aza indirgeyebilmek için, özellikle batılı düşünürlerin ve bilim adamlarının, konuya ilişkin değerlendirmelerine ağırlık verildi.

2. Türk İktidar Seçkinlerinin Oluşumu ve Türk Askerlerinin Ulusal Güç Sistemi İçindeki Etkinliğinin Nedenleri

Modern Türkiye'nin iktidar yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı'nın siyasi ve toplumsal yapısının, özellikle de son dönemlerinin iyi analiz edilmesi gerekir. Elitler ve iktidar seçkinleri açısından da aynı değerlendirme geçerlidir. Lewis'in (1961: 4–5) de değindiği gibi, Osmanlı yönetici sınıfı üzerinde çok geniş bir Balkan etkisi vardır. Yaygın olarak uygulanan "devşirme" yöntemi sonucunda, Hıristiyan Balkan halklarından çok sayıda birey Osmanlı siyasi elitleri ve askeri elitleri arasına katıldı. Bunların yanı sıra, yerleşik yerel Hıristiyan yönetici sınıf da Osmanlı

sistemi ile bütünleşti ve Osmanlı iktidar seçkinlerinin bir parçası haline geldi. Bunun karşısında ise, Türk unsurunun, özellikle de Türk olmayan unsurlarla kıyaslandığında, Osmanlı iktidar yapısı içinde pek fazla bir varlık gösterdiği söylenemez. Özellikle de yönetici askeri elit ve siyasi elitler arasında Türklerin oranı oldukça düşüktür. Osmanlı toplum yapısı içinde Müslümanların etkili olduğu dört alan; savaş, din, tarım ve belli ölçülerde de hükümdettir (Lewis, 1961: 35). En etkin uğraş alanları olan sanayi ve ticaret ise, neredeyse tamamen gayri-Müslimlerin kontrolündedir.

Avrupa'yı kasıp kavuran değişim rüzgârları, on sekizinci yüzyılın sonlarına ve on dokuzuncu yüzyılın başlarına doğru Osmanlı topraklarında da etkin bir şekilde esmeye başladı. Osmanlı toplumunda, başlangıçta Müslüman olmayan azınlıkları etkisi altına alan Fransız Devrimi'nin fikirleri, takip eden süreçte Müslüman Türkler üzerinde de etkili olmaya başladı. Bu gelişmelerin de önemli bir katalizör etkisi yapmasıyla, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Türkiye'de modernleşme çabaları ciddi bir boyut kazandı (Arslan, 1999: 207-211).

Yirminci yüzyılın başlarına doğru Türkiye, öncekilere oranla çok daha etkin, çok daha yetenekli ve çok daha güçlü yeni bir elit grubu ile tanışıyordu. Geleneksel Osmanlı iktidar seçkinlerinden çok farklı olan bu yeni elit grubunun ortaya çıkış şekli de, alışılmış elit dolaşımından çok daha farklıdır. Lewis'in de (1961: 116, 125) vurguladığı gibi bu yeni elit grubu ordudan ya da ulema sınıfından değil, çeviri dairesinden ve elçilik sekreteryasından çıkmıştır. Hem sorumluluk duygusuna, hem bilgi ve yeteneğe, hem de geniş ölçekli siyasi ve toplumsal devrimleri hayat geçirebilecek dirayet ve güce sahip bu yeni elit grubu, yeni Türkiye'nin umut kaynağı olacaktı. Oldukça heterojen bir yapıda olan bu yeni elit grubunun temel ortak özelliği, çok iyi eğitilmiş olmalarıdır. Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan bu yeni ve güçlü elitler arasında askeri elitler, medya elitleri, bürokratik elitler ve yargı elitleri önemli bir yer tutuyordu (Lewis, 1961: 455-6).

İnsanlığın tanık olduğu en anlamlı ve başarılı devrimlerden bir tanesi olan Türk Devrimi, işte bu yeni elit grubu içindeki askeri elitler tarafından gerçekleştirildi. Kurtuluş Savaşı sonrasında, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda aktif roller üstlenen bir çok siyasi elit de yine Milli Mücadele'nin muzaffer kumandanları arasından çıktı. Özellikle başta Büyük Önder Atatürk olmak üzere, İnönü, Cebesoy, Karabekir ... gibi elitler, bu yeni elit grubunun en etkin isimlerindedir. Savaş alanlarının utkulu kumandanları, kısa sürede siyasete de uyum sağladılar ve bu alanda da büyük başarılarla imza attılar: Yok oluşun eşiğine gelmiş bir imparatorluktan genç bir ulus devleti yaratıp, Türk ulusunu yeni ufuklara taşıdılar. Denilebilir ki, modern Türk tarihi bu yeni elit grubu tarafından yazılmıştır.

Bununla birlikte Türk askeri elitlerinin, Türkiye'nin siyasi ve toplumsal hayatına etkileri çok basit bir şekilde, Türk Devrimi'nin liderlerinin salt askerlik kökenli oluşuna indirgenemez. Bir çok etkin batılı yazar tarafından da sıklıkla dile getirildiği gibi, Türk Devrimi ve Kurtuluş Mücadelesi, liderlerinin askerlik kökenli olmasına rağmen sivil bir harekettir. Öte yandan bu hareketlerinin liderlerinin askerlik kökenli olmaları da, bir rastlantı değildir. Çünkü, o dönemin Türk toplumunda, nitelik ve nicelik açısından en iyi eğitilmiş kesim askerlerdir (Arslan, 2001-a: 96-100). Unutulmamalıdır ki, sahip olunan bilginin kalite ve miktarı, bireylerin güçlerine büyük güçler katar.

Bu konuda bir başka önemli etken de, o yılların Türkiyesinde, toplumların yaşadığı böylesi değişim ve dönüşüm evrelerinde dinamo rolü üstlenip, öncülük görevi yapan yerli kapitalist sınıfın, ya da öteki adıyla ulusal burjuvazinin yokluğudur. O dönem Türk ekonomisi neredeyse tamamen tarıma ve ticarete dayanıyordu. Sanayi ise yok denecek

kadar azdı. Modern anlamda bir burjuva sınıfı ancak Cumhuriyet döneminde, o da devlet eliyle yaratılmaya çalışıldı. Bu yeni burjuva sınıfı, toplum hayatında etkili olabilecek güce ise ancak çok parti döneminde ulaşabildi. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından bu döneme kadar geçen süre içinde, Cumhuriyet'in kuruluşunda olduğu kadar toplumun kaderinde de en önemli rolleri, askeri elitlerin yanı sıra yerel liderler ve yerel elitler oynadı. Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki parlamentoların sosyal kompozisyonları incelendiğinde, askeri elitlerin ve yerel elitlerin toplum hayatındaki bu ağırlıklı konumu kolayca görülebilir. Fakat özellikle de, toplumun kaderinde hayati rol oynayan Türk iktidar seçkinleri arasında, askerlik kökenli siyasi elitlerin önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak gerekir.

Atatürk'ün 1923 yılında, İzmir İktisat Kongresi'nde yapmış olduğu konuşmasından alınan şu bölüm, yeni Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sosyal yapısı hakkında da bazı bilgiler verir: **"Şu an benim dinleyicim konumunda bulunan çiftçiler, esnaf ve zanaatkârlar, tüccarlar ve işçiler ... Bunların herhangi birinin, bir diğerine karşı olabilmesi mümkün müdür. Çiftçinin zanaatkara, zanaatkârın çiftçiye, çiftçinin tüccara, hepsinin birbirine ve de işçiye ihtiyacı olduğu gerçeğini kim inkâr edebilir."**

Kemalist hükümetin sosyo-ekonomik çaba ve etkinlikleri, Türk toplumunun daha önce hiç de aşına olmadığı yeni bir iktidar yapısı ve toplumsal hiyerarşi ortaya çıkardı. Bu yapı içinde özellikle işadamları, yöneticiler ve teknisyenler önemli bir yer tuttu. Bu yeni Türkiye'de, yeni bir kapitalist sınıfının doğuşunun eli kulağında olduğunun göstergesiydi. Lewis (1961: 466)'in de vurguladığı gibi, kuşkusuz Türkiye'de daha önce de bir orta sınıf vardı. Fakat bu orta sınıf ne Türklere ne de Müslümanlardan oluşuyordu. Özellikle Rum, Ermeni ve Yahudi tüccar ve girişimciler, Osmanlı toplum yapısı içinde önemli bir yere sahipti. Daha öncede değinildiği gibi, yeni Türk kapitalist sınıfı toplum hayatında, Türk iktidar yapısının etkin bir üyesi olarak 1940'lı yıllarda boy göstermeye başladı. Takip eden yıllarda ise, ülkedeki toplumsal ve siyasi dengeleri derinden etkileyip değiştirebilecek bir güce ulaştı.

Yeni Türkiye'de, kapitalist sınıf gibi, kapitalist sistemin ayrılmaz bir unsuru olan işçi sınıfı da, oldukça yeni bir fenomen olarak varlık göstermeye başlayacaktı. On dokuzuncu yüzyıl Türkiye'sinde ücretli işçilerin sayısı birkaç binden daha fazla değildi. Türkiye'de ilk işçi örgütü de yine on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru kurulmuştur. 1871 yılında kurulan ve ilk işçi örgütü niteliği taşıyan Ameleperver Cemiyeti'ni, 1895 yılında kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti izleyecekti. Bunları, daha sonra kamu sektörü dışında kurulmasına izin verilen işçi organizasyonlarının kurulması takip etti (Lewis 1961: 469). Bununla birlikte, çalışan sınıfın temsilcisi konumundaki gerçek anlamda çağdaş işçi sendikaları, Kemalist hükümetlerin çabaları sonucunda, yirminci yüzyılda kuruldu. Takip eden süreç içinde işçi örgütlerinden önemli gelişmeler gözlemlendi: işçi sendikalarının sayısı 1940 yılında 73'e, 1952 yılında ise 239'a yükseldi. Lewis (1961: 471)'in de belirttiği gibi, 1952 yılında, İzmir'de Türk işçi sendikaları federasyonu kuruldu. Bu tarihte federasyona bağlı sendikalara üye işçi sayısı yaklaşık 150.000 civarında idi.

Değişen toplumsal, ekonomik ve siyasi koşullara paralel olarak, Türk iktidar seçkinlerinin sosyal kompozisyonu da, günümüzdeki durumuna ulaşana kadar önemli bir değişim süreci geçirdi. Çağdaş Türkiye'nin iktidar yapısı içinde özellikle askeri elitler, siyasi elitler, ekonomik elitler ve bunlara ek olarak da medya elitleri önemli bir yer tutar hale geldi. Bir başka anlatımla, günümüz Türkiye'sinde toplumun buna bağlı olarak da bireylerin gelecekleri büyük ölçüde bu dört sektörün (ekonomi, ordu, siyaset ve medya) etkin konumlarını işgal eden bireyler tarafından şekillendirilmektedir. Daha öz bir anlatımla, çağdaş Türkiye'nin iktidar seçkinlerini siyasi elitler, askeri elitler, ekonomik elitler ve medya elitleri oluşturmaktadır. Mills (1956: 277-8)'in de vurguladığı gibi, Marksistlerin

"ekonomik determinizmi", liberallerin "siyasi determinizmi", ya da "medya ve askerlerin belirleyiciliği" gibi olgular tek başlarına, "iktidar seçkinleri" olgusunu açıklamakta yetersiz kalır. Bu saptama, günümüz Türkiye'si koşulları için de geçerlidir.

Türk iktidar seçkinleri ağırlıklı olarak ekonomi, siyaset, askeriye ve medya elitlerinden oluşmuş olsa da, iktidar seçkinleri arasında öteki elit gruplarından bireylerin olmadığı anlamına gelmez. Fakat, toplumsal ve siyasi iktidarın ve karar verme sürecinin, özellikle en etkin elit gruplarının en güçlü elitleri tarafından şekillendirilmiş olduğu, göz ardı edilemeyen bir gerçektir. Askeri, siyasi ve ekonomi elitlerinin Türk iktidar yapısı içindeki ağırlıklı konumu uzun bir geçmişe sahiptir. Medyanın toplum hayatında etkin roller oynamaya başlaması ve buna bağlı olarak da medya elitlerinin Türk iktidar yapısı içinde güçlü bir konuma ulaşması ise oldukça yeni bir fenomendir. Medya elitlerinin, Türk iktidar seçkinleri arasında ağırlıklı bir konuma ulaşması, iletişim teknolojisinde yaşanan büyük gelişmeler ve bunların Türk medya sektöründe yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması gerçeği ile yakından ilişkilidir (Arslan, 2001-b).

3. Türk Toplumunun Hiyerarşik Yapısı İçinde Ordu ve Askerler

Yalnızca Avrupa'nın değil, dünyanın önde gelen askeri organizasyonlarından birine sahip olan Türkiye, aynı zamanda bir NATO üyesidir. Uzun yıllardan beri yer aldığı bu çatı altında oldukça önemli görevler üstlenmiş ve bunları başarıyla yerine getirmesini bilmiştir. Türkiye hem coğrafi açıdan, hem de siyasi ve kültürel dengeler açısından dünyanın en hassas ve en stratejik bölgelerinden birinde yer almaktadır. Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya gibi dünyanın en hareketli ve riskli bölgelerinin tam ortasında yer almasına rağmen, bu ateş çemberi içinde uzun yıllar boyunca barış ve güven adası olarak kalabilmişse, bunu her şeyden önce sahip olduğu modern ve güçlü ordusuna borçludur. Sahip olduğu bu önemli jeopolitik ve jeostratejik konumundan dolayı, büyük ve güçlü bir orduya sahip olması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bunlara çok geniş sınırlara sahip olması ve çevresindeki komşuları ile, kökleri tarihin derinliklerine inen yakın ilişkiler de eklenince, güçlü bir orduya sahip olmanın önemi daha da artmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak Türkiye, uzun yıllardan beridir, ulusal gelirinin çok önemli bir bölümünü savunma giderlerine ayırmak zorunda kalmaktadır. Yalnızca nicelik, yani sahip olunan asker sayısı bakımından değil, nitelik bakımından da caydırıcı bir güç olma özelliğini sürdürebilmek için Türk ordusu, sürekli olarak kendini yenilemekte, kendisini en son teknolojiyle donatmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da Türkiye, dünyadaki en yüksek askeri harcamaya sahip olan ülkeler liginde sürekli olarak üst sıraları işgal etmektedir (Janowitz, 1971: 20-21).

Bu durum, üçüncü bin yılın başlarında da değişmeden sürmektedir. Ve ancak bu sayededir ki çağdaş Türk ordusu, dünyadaki en iyi donanımlı ve en güçlü 10 ordudan biri olarak üstlendiği ulusal ve uluslararası rollerin gereklerini başarıyla yerine getirmektedir. Fransız "Liberation" gazetesinde yayınlanan istatistiklere göre Türkiye, ulusal gelirinden askeri harcamalara ayırdığı pay oranı bakımından Avrupa ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır: Araştırmaya göre Türkiye ulusal bütçesinin yaklaşık % 3.6'sını savunma giderleri için harcamaktadır. Türkiye'yi % 2.9'luk oranla İngiltere izlemektedir. Üçüncü sırada ise, ulusal bütçesinden ayırdığı % 2.8'lik payla Yunanistan yer almaktadır. Fransa, İsveç, Polonya ve Hollanda'nın savunma giderleri ise, ulusal bütçelerinin yaklaşık % 2.5'ini oluşturmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre Türk ordusu, 639.000 civarındaki personeli ile, sayısal bakımdan da Avrupa'nın en büyük ordusu konumundadır (Hürriyet Gazetesi, 15 Temmuz 1999).

Türk ordusunun ulaştığı bu konumda, ülkenin jeopolitik ve jeostratejik konumunun yanı sıra tarihsel nedenler de oldukça etkili olmuştur. Tarihsel gelişim bakımından da, modern Türk ordusunun doğuşunu hazırlayan etkenlerin uzantıları, Osmanlı'nın son dönemlerine kadar iner. Takip eden süreçte ve Cumhuriyet döneminde Türkiye, batılı ülkelerin sahip oldukları türden, modern ve güçlü bir ordu yaratmak için olağanüstü çaba harcamıştır: Çok sayıda batılı uzman ülkeye davet edilmiş ve onların birikim ve deneyimlerinden yararlanılmıştır. Bununla da yetinilmemiş, bir çok subay eğitilmeleri ve deneyim kazanmaları için Batı Avrupa ülkelerine gönderilmiştir. Bu çabalar belli bir süreç içinde meyvesini vermeye başlamış kara, deniz, hava kuvvetleri ve jandarmasıyla Türk ordusu, modern yönetim anlayışı ve çağdaş donanımıyla dünyadaki önemli caydırıcı güçlerden biri haline gelmiştir. Buna paralel olarak askeri elitler, yalnızca şiddet ve risk yönetiminde değil, insan kaynaklarının ve fiziki kaynakların etkin bir şekilde yönetiminde de oldukça büyük deneyim kazanmıştır. Sahip oldukları bu deneyim ve eğitim sayesinde, yalnızca askeri konularda değil ülke genelini ilgilendiren toplumsal ve siyasi konularda da duyarlı ve etkin hale gelmişlerdir.

Bütün bu nedenlere dayalı olarak Türk ordusu, ulusal güç sisteminin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir. Askeri elite de, Türk iktidar seçkinleri içinde en güçlü ve etkin elit grubu konumuna ulaşmıştır. Fakat bununla birlikte, böylesi niteliklerine rağmen bu kurum, bazı ülkelerde olduğu gibi sivil güçlere alternatif bir güç olarak değil de; sahip olduğu otorite ve güç ile demokratik sistemin ayrılmaz bir parçası, meşru ve ulusal nitelikli siyasi otoritenin etkin bir aracı olarak görev yapmaktadır (Janowitz, 1971: vii). Türk ordusunun yapısı, işleyiş şekli ve görevleri anayasada ve ilgili yasalarda açıkça belirlenmiştir: Bu yasal çerçeveye göre Türk ordusu, ülkenin bölünmez bütünlüğüne ve ulusun birlik ve beraberliğine göz dikmiş her türlü düşmana karşı savaşım vermekle yükümlüdür. Bu düşmanlar yalnızca dış güçlerle sınırlı olmayıp, iç güçleri de kapsar.

Bu nedenle, yasaların verdiği iç güvenliğe yönelik ulusal görevleri yerine getirebilmek için gereken birimleri de, kendi yapısı içinde oluşturmuştur. Ordu içinde, iç güvenliğe yönelik işlevler yerine getiren birimlerin başında Türk Jandarma Teşkilatı gelir. Türk Jandarması, iyi organize olmuş ve etkin bir güç olarak, özellikle de Türk polis örgütünün görev sahası dışında kalan kırsal alana yönelik olarak oldukça önemli görevler yerine getirmektedir. Üstlendikleri büyük sorumlulukların ve yerine getirdikleri çok önemli ve riskli işlevlerin doğal bir sonucu olarak Türk ordusu, ulusal karar verme süreci üzerinde hemen her zaman, az ya da çok bir etkiye sahip olagelmiştir.

Türk ordusunun örgüt yapısı içinde, güç dağılımı bakımından en üst konumda Genelkurmay Başkanı bulunmaktadır. Askeri hiyerarşi içinde genelkurmay başkanını, kuvvet komutanları izlemektedir. Figür 1'de de görüldüğü gibi Ordu bünyesinde toplam 5 kuvvet bulunmaktadır: Bunlardan üç tanesi (kara, hava ve deniz kuvvetleri) temel güç konumundadır. Jandarma ve sahil güvenlik güçleri ise, bazı kaynaklarca alt güvenlik birimleri olarak tanımlanır. Türk silahlı kuvvetleri yapısı içinde en üst konumda bulunan ve Türk askeri elitleri olarak tanımladığımız orgenerallerin toplam sayısı 30'u aşmaz. Bu rakama, deniz kuvvetleri komutanı konumunda bulunan bir oramiral de dahildir. Son dönemde bu sayının belli ölçüde artırılması planlanmaktadır.

Türk savunma sisteminin hiyerarşik yapısı içinde, sivil bir siyasi elit tarafından yürütülen Milli Savunma Bakanlığı en üst makam olarak görünse de, bu bakanlığın işlevi ordu ile hükümet arasında eş güdüm ve işbirliğini sağlamaktan öteye gitmez. Geleneksel olarak partiler üstü bir politika izleyen Türk ordusu kendini hükümete değil, devlete ve devletin en üst makamı olan cumhurbaşkanlığına karşı sorumlu hisseder. Bu durum çok da yadırganacak bir nitelik

taşımaz. Çünkü ordu içinde yetişmiş ve askeri bakış açısına sahip olmayan; bu nedenle de sivil bürokratik örgütlerden çok farklı olan bir örgütü, yapı ve işleyiş bakımından iyi analiz edip anlayabilmiş olması, sonuçta da böylesi stratejik nitelikteki bir kurumu iyi yönetmesi doğal olarak beklenemeyen bir bireyin, orduda nihai karar verici konuma sahip olması hiç de rasyonel bir durum değildir. Bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri, askeri elitler arasında rütbe ve kıdemce en üst konumda bulunan bir elit olan Genelkurmay Başkanı ve onun yardımcıları tarafından yönetilir.

Figür 1:

Türk Ordusunun Organizasyon Yapısı

Sivil siyasi elitlerin ordu üzerinde görünüşteki kontrolüne rağmen, ordu hükümetten ve siyasi elitlerden oldukça bağımsızdır. Bu görelî bağımsızlık yalnızca ordunun kurumsal bağımsızlığını değil, elit bağımsızlığını da kapsar. Bu durum, "her istediğimi yaparım!..." şeklinde bir başıbozukluk anlamına gelmez. Tersine, Türk ordusu toplumun en yasal ve meşru gücüdür. Orduyu motive eden, **"anayasanın ve yasaların verdiği görev ve sorumlulukları, yine yasalarda ve Türk halkından aldığım gücü dayanarak, hiç bir partizanca etkilenim ve baskı altında kalmaksızın, ülke ve ulus çıkarlarının gerektirdiği şekilde yerine getiririm!..."** anlayış ve ilkesidir.

4. Türkiye'de Askerler ve Din

Çağdaş Türk toplumunun en modern kurumlarından biri olan ordu, din konusuna da, genellikle modernist bir açıdan baka gelmiştir. Fakat kesinlikle hiç bir zaman, İslam'a ya da herhangi bir dine karşı olmak gibi bir tutum içinde olmamıştır. Tam tersine askerler de, öteki çağdaş toplum kesimleri gibi, İslam dininin, çirkin siyasi emellere ve ekonomik çıkarlara ulaşmak için din tacirleri tarafından bir araç olarak kullanılmasına; halkın masumane din duygularının böylesi karanlık güçler tarafından sömürülmesine karşı olmuşlardır. Kısacası her çağdaş–vatansaver Türk bireyi gibi askeri elitler de dogmatizme, fanatizme, taassuba ve yobazlığa, dini sahtekârlığa, dar düşünceye, din sömürüsüne, Karanlık Orta Çağ zihniyetine karşıdırlar.

Kemalist değerlerin yılmaz savunucuları ve Atatürk Devrimleri'nin güçlü bekçileri olarak Türk askeri elitleri, din konusunda da Atatürk'ün din politikası izleye gelmişlerdir. Lewis (1961: 406)'in de vurguladığı gibi, "**Kemalist din politikasının özünü dinsizlik değil, laiklik oluşturur; Laikliğin amacı ise, (dini) İslam'ı yok etmek değil, dini yeniden yapılandırıp olması gereken sınırlar içine çekmektir. Yani dini, sosyo-politik ve kültürel alanların dışına taşıyıp, gerçek işlevleri olan inanç ve ibadet alanlarına geri döndürmek (bu sayede dinin birileri tarafından bir siyasi ve toplumsal güç aracı olarak kullanılmasının önüne geçmek)tir. Yani İslam'a, modern bir din kimliği kazandırmaktır. (Kısacası) Kemalistlerin amacı, modern ve batılı bir devlet çatısı altında dinlerine, daha modern ve daha ulusal bir form kazandırmak olmuştur.**"

Büyük Önder Atatürk'ün şu veciz sözleri, O'nun din anlayışı konusuna daha bir açıklık kazandırır: "... **gerçekleştirdiğimiz ve gerçekleştirmekte olduğumuz devrimlerin temel amacı, Türk halkını, hem şekil hem de öz bakımından tümüyle modern ve uygar bir toplum konumuna ulaştırmaktır. Bizim devrimlerimizin temel hedefi budur. Ve bu gerçeği anlayıp kabul etmekte zorlanan zihniyeti tümüyle ortadan kaldırmak bir zorunluluktur**" (Lewis, ibid: 404).

"**Ölüden medet ummak (yardım beklemek), uygar bir toplum için ayıpların en büyüğüdür (yüzkarasıdır). ... Tarikatlardan, maddi ve moral açıdan medet umanların kime ne yararı dokunur? Bu gün, bütün yönleriyle bilgi, bilim, ve uygarlık açısından ulaşılan aydınlık konumda, uygar Türkiye'de, maddi ya da moral gönence ulaşabilmek için şeyhlerin, dervişlerin kılavuzluğuna ihtiyaç duyacak kadar zavallı ve ilkel insanların olabileceğini kesinlikle reddederim. Efendiler, sizler ve bütün ulus bilmelidir ki, hem de çok iyi bilmelidir ki, Türkiye Cumhuriyeti, şeyhler, dervişler, müritler, şakirtler ülkesi olamaz. Gerçek ve dosdoğru yol, uygarlık yoludur. İnsan olmak için, uygarlığın gereklerini yerine getirmek yeterlidir. Tarikatların başları bu gerçeği bütün çıplaklığıyla anlayacaklar ve öğretilerinin çağ dışı kaldığı gerçeğini kabullenip, dergâhlarını kendi gönül rızalarıyla kapatacaklardır**" (Lewis, ibid: 405).

Lewis (1961: 399)'in de değindiği gibi, "**İslam'da, Tanrı ile insan arasında iletişimi sağladığı-aracılık yaptığı var sayılan ruhbanlık ve papazlık (Hıristiyanlıktaki gibi) yoktur. İmam, papazlar gibi bir dini ve ruhani lider olmayıp, yalnızca ibadette kılavuzluk eden resmi din görevlisidir. ... Tek ve maddi olmayan Tanrı'ya ulaşmanın disiplinli ve ortak yolu ibadet ve duadır. Bu iş için, (diğer bazı dinlerde olduğu gibi) azizlere, arabuluculara, tören ve mucizeye gerek yoktur.**" Bununla birlikte tarikatlar ve kendini şeyh olarak adlandıran sahtekârlar, yüzlerce yıldan beridir, İslam'ın özüne ters düşmeyi de göze alarak, Hıristiyanlıktaki ruhbanlık sınıfına özentisi içinde, İslam'ı istismar edip insanların masum din duygularını sömürebilmek için yoğun bir çaba içindedirler.

5. Kemalist Değerlerin ve Demokrasinin Güçlü Savunucusu Olarak Türk Ordusu

Türk ordusunun faaliyetlerine yön veren temel güç, çağdaş değerler ve Kemalist ideolojidir. Kemalist ideolojinin doğduğu kurum olan Türk ordusu kendisini, Kemalist ideoloji ile ve Cumhuriyet rejimi ile özdeşleştirmiş durumdadır. Cumhuriyet kazanımlarını reddeden ve Atatürkçü düşünceden sapmış durumda bulunan Türk silahlı kuvvetleri mensupları, özellikle askeri elitler, bu kurum çatısı altında varlıklarını sürdürmezler. Zaten, Cumhuriyet değerlerine ve Atatürk devrimlerinin kazanımlarına sıkı bağlılıklarından dolayı Türk ordusu, hem Türk halkı arasında, hem de uluslararası arenada "**laik, vatansesver, milliyetçi Türk askeri (secular-patriotist Turkish soldiers)**" olarak

nitelendirilir.

Birçok öteki ülkede olduğu gibi Türkiye'de de, ordunun farklı birimleri arasında, toplumsal ve ideolojik konulara gösterilen hassasiyet bakımından bazı farklılıklar görülebilir. Örneğin, hava kuvvetlerinde hem ulusal, hem de uluslararası sosyal ve siyasi konularda oldukça fazla bir duyarlılık göze çarparken; deniz kuvvetlerinin yerel siyasi konularda duyarlılık düzeyinin, hava kuvvetlerine oranla daha düşük olduğu gözlemlenir (Janowitz, 1971: 33).

Baştan beri bütün bu anlatıla gelenlerden sonra, "Türk askeri elitlerinin ağır basan siyasi renklerinin ne olduğu?" sorusunun cevabını bulmak pek de zor olmasa gerek. Tahmin sınırlarını çok fazla zorlamadan; Türk ordusunun siyaset anlayışının geleneksel olarak, Kemalist ideolojiyi kendisine temel edinmiş, Cumhuriyet ile yaşıt olan ve devletin partisi olarak da algılanan eski CHP'nin siyaset anlayışıyla paralellikler taşıdığı söylenebilir. Ülkede çok partili hayat başladıktan sonra Türk ordusu, CHP ile organik bağlarını koparmıştır. Bununla birlikte, askeri elitlerin ve elit adaylarının askeri okullarda, Kemalist düşüncenin yoğun etkisinde bir eğitim görmeleri geleneğinden pek değişen bir şey olmamıştır. Modern Türkiye'nin en büyük iki askeri eliti ve Cumhurbaşkanı'nın, yani Atatürk ve İnönü'nün bu kurumun içinden çıkmış olması, Türk ordusuna ve askeri elitlerine, Kemalizm ve Atatürk Devrimleri konusunda daha sorumluluk ve görevler yüklemiştir.

6. Sonuç

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türk askeri elitlerinin ve ordunun, ülkenin toplum ve siyaset hayatında oldukça önemli bir yerinin ve etkisinin olduğu söylenebilir. Fakat bu etki siyasete aktif katılım veya partizanca politikalar şeklinde değildir. Ordu ve onun üst düzey generalleri, belli bir siyasi partinin ya da geleneğin destekçisi gibi görünmemek için özel bir çaba gösterirler. Onların siyasete katılımı, anayasanın ve yasaların kendilerine verdiği ulusal görevleri, gerektiğinde yerine getirmek şeklinde algılanabilir. Görevlerinin, "Büyük Atatürk'ün kurmuş olduğu laik-demokratik Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni iç ve dış tehditlere karşı korumak, Kemalist değerlerin gelişip, toplum geneline hızla yayılmasına hizmet etmek" olduğu, Türk Silahlı Kuvvetlerinin en yetkin ağızları tarafından sıklıkla dile getirilir.

Öte yandan, Cumhuriyet'in kuruluşundan çok partili dönemin ilk yıllarına kadar ki süreç içinde Türk ordusu, yönetsel siyasi elitlerin kontrolünde idi. Siyasi elitler ile askeri elitler arasında, çok yakın ve organik ilişkiler vardı. Askeri elitler, demokrasiyi geliştirip Kemalist Türk Devrimi'nin toplum geneline yayılması konusunda siyasi elitlerin en büyük yardımcısı konumundaydı. Çok partili siyasi hayatın başlamasıyla birlikte, yönetsel siyasi elitten (hükümet elitleri) bağımsız hale geldiler. Bununla birlikte, Türk askeri elitlerinin, Kemalist ideoloji konusundaki duyarlılığı hiç değişmedi. Çağdaş Türk ordusu, Türk ulusunu ve Türk toplumunu uluslararası arenada hak ettiği saygın konumuna ulaştırma ideali doğrultusunda, Kemalist toplum kesimleri ile iş birliği içinde görev yapan, toplumun en güçlü sosyalizasyon araçlarından biri olma görevini başarıyla sürdürmektedirler.

KAYNAKÇA:

ARSLAN, A. (2001–a), Elit Sosyolojisi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü (Yayına hazır kitap).

ARSLAN, A. (2001–b), Türkiye'de ve Dünyada Medya Gerçeği, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü (Yayına hazır kitap).

ARSLAN, A. (1999), Who Rules Turkey: The Turkish Power Elite and the Roles, Functions and Social Backgrounds of Turkish Elites, Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (PhD Thesis).

JANOWITZ, M. (1971), The Military in the Political Development of New Nations, Chicago: The University of Chicago Press.

LEWIS, B. (1961), The Emergence of Modern Turkey, London: Oxford UP.

MILLS, C.W. (1956), The Power Elite, London: Oxford University Press.

www.stradigma.com

aylık strateji ve analiz e-dergisi

STRADIGMA.com bir **FORSNET** e-yayıdır